

УДК 37 (091) «18/19»

DOI: 10.36550/2415-7988-2020-1-186-41-44

ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна –

доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/000-0003-3740-2495>

e-mail: t.vladimirovna.75@ukr.net

СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКА ПЕДАГОГІКА ПРО СТАВЛЕННЯ ДО МАЛОЇ ДИТИНИ (В ЕТНОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ ХІХ – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТ.)

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Усі розвинені країни сучасного світу, до яких належить і Україна, внаслідок глобалізаційних процесів та особливостей історичного розвитку є полікультурними. Відповідно, формування особистості, соціокультурний та, водночас, етнокультурний досвід якої дозволяє їй успішно самоорієнтуватися і самовизначитися у полікультурному середовищі, є важливою педагогічною проблемою сьогодення. Одним із шляхів її реалізації є звернення до власного народно-педагогічного надбання минулих епох.

Народна педагогіка формувалась упродовж багатьох століть. Однак, її вивчення та письмова фіксація починається з розвитком етнографії. У ХІХ ст. поглиблюється інтерес європейських учених до історії виникнення та генези слов'янських народів, в етнографічній науці виникає їх поділ на східних, західних та південних. Східнослов'янську групу вчені репрезентують українцями, білорусами, росіянами.

Наголосимо, що народна педагогіка ХІХ – першої чверті ХХ ст. – це окрема галузь знань з чітко означеною метою виховання та засобами для її досягнення і водночас – частина життєдіяльності людського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній історико-педагогічній науці лише частково звернено увагу на вивчення східнослов'янської педагогіки в дослідженнях етнографів.

З-поміж українських істориків педагогіки, об'єктом дослідження яких була народна педагогіка, виділяємо Є. Сявавко, яка у монографії «Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку» (1974) першою наголосила на важливості етнографічних джерел для вивчення історії народного виховання.

Досліджуючи народну педагогіку українців на основі етнографічних та фольклорних матеріалів, Н. Жмуд приділяє

увагу дитині як архетипу етнічної культури ХІХ – початку ХХ ст. (2003, 2008).

Спеціальним об'єктом дослідження став процес виховання дітей давніх східних слов'ян у монографії О. Радул «Виховання дітей в процесі життєдіяльності давніх східних слов'ян (VI–XIII ст.)» (2013).

Окремі питання виховання дітей у східнослов'янських народів розглядаються в дисертаційних дослідженнях. У роботах українських учених І. Щербак «Діти в обрядах та віруваннях українців ХІХ – початку ХХ ст. (статевовіковий аспект традиційної культури)» (2004), Н. Побірченко «Педагогічна й наукова просвітницька діяльність громад у контексті сучасного руху Наддніпрянської України (другої половини ХІХ – початку ХХ століття)» (2001); російської дослідниці Л. Юди «Этнопедагогические традиции воспитания на Украине во II половине XIX – начале XX веков» (1994); білоруського науковця С. Шабельцева «Семейное воспитание украинцев и белорусов (XIX – первая половина XX вв.)» (2005), вивчаються окремі аспекти народної педагогіки. У цих дослідженнях науковці частково звертаються до вивчення етнографічних джерел.

Науково-інформаційний пошук засвідчив, що цілісно та системно східнослов'янська педагогіка в дослідженнях етнографів (ХІХ – перша чверть ХХ ст.) у вітчизняній історико-педагогічній науці не вивчалась.

Мета статті – на основі аналізу етнографічних джерел ХІХ – першої чверті ХХ ст. охарактеризувати особливості ставлення до малої дитини у східнослов'янській педагогіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. За свідченнями етнографів ХІХ – першої чверті ХХ ст. східнослов'янська дитина від народження до 7 років уважалась «малою дитиною». Роль та значення цієї статево-вікової групи залежали від того, за допомогою яких обрядово-

світоглядних явищ і символів східнослов'янська народна філософія сприймала, виявляла та легітимізувала життєвий шлях індивіда, його статеві та вікові відмінності тощо.

З першого дня народження на виховання та соціалізацію дитини впливала традиційна сільська сім'я, що проіснувала до 1920-х рр. Спосіб життя родини й особливості спілкування з малям були визначальними щодо формування в дитини перших навичок, від яких значною мірою залежала її майбутня поведінка.

Дітей у сім'ї з наймолодшого віку долучали до традицій. Найважливішими традиціями були: традиції духовно-морального виховання, моральної поведінки дітей і молоді; провідна роль родинних стосунків; повага до батьків і старших узагалі; батьківське благословення; знання своєї і членів роду; повага до традицій предків; суворість і вимогливість у сімейних взаєминах; особиста відповідальність кожного члена сім'ї за доручену йому справу; взаємодопомога та взаємовиручка; сумлінність, доброзичливість, скромність, слухняність; повага до праці та ін.

У XIX – першій чверті XX ст. родинні відносини відігравали роль солідарності й підтримки у важких ситуаціях, дисциплінарного впливу на особистість. Рідня брала активну участь у вихованні дітей. Для розуміння соціалізаційного осердя важливе значення мали виховальні приписи батьків (їх ставлення до народження дітей, хто має їх виховувати).

Основним джерелом існування східнослов'янської сім'ї була праця чоловіка. Жінка активно допомагала вести господарство, а також народжувала та годувала дітей. Функції продовження роду у народній педагогіці надавалося важливого значення. У східнослов'янських народів існувало переконання, що кожна сім'я повинна мати дітей [6].

Оскільки народження і виховання дітей розглядалися східнослов'янською педагогікою обов'язком кожної сім'ї, у системі ціннісно-педагогічних орієнтацій східнослов'янських народів XIX – першої чверті XX ст. помітне місце посідали заборона і грішність переривання вагітності. У східнослов'янській виховній традиції дітогубство було найстрашнішим гріхом. Тому в XIX – першій половині XX ст. жінки здебільшого не переривали вагітності, навіть якщо народження дитини було небажаним.

Народно-педагогічні норми визначали й контролювали поведінку вагітної жінки з

метою застереження від народження дітей-калік. Система обрядів, повір'їв, замовлянь, заборон, прикмет спрямовувалась на створення сприятливого ґрунту для народження психічно та фізично здорових немовлят.

У народній філософії східнослов'янських народів існувало позитивне та негативне ставлення до дітей з психічними та фізичними вадами. Немовлят з фізичними вадами росіяни називали «выродками» (дітьми-страховищами, з аномальними звірячими частинами тіла), українці – «одмінами» [3]. Розпізнавали «одміну» за фізіологічними ознаками: «у неї велика голова, тонкі руки і ноги, вона не говорить та не ходить, а також дуже багато їсть, хвора на розм'якшення кісток». Її ніколи не можна було досита нагодувати [2].

У східнослов'янському народному побуті спостерігається негативне ставлення до калік – над ними насміхалися, дражили, що, зокрема, засвідчують записи другої половини XIX ст. «... Люди ляляли... Діти бігали з паличчям... сміючись... Дражили...» [1, с. 69].

До дітей із психічними вадами українці використовували такі оцінки: «слабенькі», «дурненькі», «ненормальні», «недоносчі», росіяни – «придурки», «недоноски», «не сполна ума», білоруси – «недородки» [5, с. 13].

Здебільшого дітей з фізичними та психічними вадами старалися позбутися, бо вважали підкидьками «нечистого» замість викрадених ним людських дітей. У поблажливому ставленні до дітовбивства можна вбачати відгомін досить давніх уявлень про те, що діти належать своїм батькам. Але, здебільшого, ставлення народної педагогіки до дітовбивства було суворим і каралося, як важкий гріх.

У педагогіці східнослов'янських народів існувала й інша думка, що треба гуманно ставитися до дітей-калік, оскільки можна накликати біду на власну сім'ю або хтось з близьких родичів може народити таку ж дитину. За народною філософією каліки, юродиві – це, насамперед, «страдники, які розплачувалися за скоєні гріхи матері, рідні». Такі люди, за народними уявленнями вміли передбачати майбутнє [5, с. 58].

У народній філософії побутувала думка, що одним із засобів попередження фізичних та психічних вад дитини були відвертання від неї вроків: «уродила, та не облизала». На Поділлі не радили до дитини звертатися: «моя бідна, нещасна», тому що в майбутньому сказане могло здійснитися. У

зв'язку з цим існувала низка попереджувальних заходів при зустрічі з дитиною: у Могильовській губернії, якщо дорослий мав карі очі, то повинен подивитися вгору і сказати: «якое плохое» – щоб не наврочити, або подивитися спочатку на свої нігті. У всіх східнослов'янських народів був звичай: при висловленні похвали, потрібно постукувати по дереву або сплюнути тричі через ліве плече, щоб не зурочити дитину [4].

Для успішного виконання традиційною сім'єю трудових функцій, що були основою добробуту, потрібна була значна кількість дітей, тому у східнослов'янській народній педагогіці регулювання дітонародження майже не існувало. Для східнослов'янської сім'ї до першої чверті XX ст. була властива багатодітність. Сім'ю з однією дитиною називали «кособокою», пояснюючи це тим, що одна дитина не вважається продовжувачем роду [3]. Східнослов'янська педагогіка з доброзичливим гумором ставилася до багатодітних сімей: «діток повний куток» [5, с. 23]. У дослідженнях етнографів XIX – початку XX ст. серед типових причин, що диктували потребу багатодітності, виокремлюється також висока дитяча смертність.

За народно-педагогічними приписами народження сина й доньки сприймалося порізному, перевагу надавали хлопчику, адже в «народній філософії закріпився погляд на сина як на першого помічника батька, який своєю працею сприяв примноженню родинного майна, як на майбутнього годувальника сім'ї, на дочку ж – як на тимчасову гостю в ній, з якою, навпаки, пов'язані лише витрати». Це ставлення виразно помітно з народної приповідки: «Годуй сина для себе, а доньку для людей». Народження у сім'ї лише дочок уважалося поганою прикметою, яку пов'язували з чарами, насланими на матір під час пологів. На Полтавщині у XIX ст. говорили: «коли багато дочок в батька – здирство, а коли сини, то веселіше» [1, с. 17].

Аналізуючи сімейні стосунки східнослов'янських народів, етнографи XIX – першої чверті XX ст. зазначали, що кожний господар дуже незадоволений, коли вродиться дівчинка, її сприймали як об'єкт постійних видатків. Для білоруської родини таке явище прирівнювалося до справжнього лиха і, не зважаючи навіть на заможність, батько, повторював: «Я себя семь раз зарезав. Нема хуже, як только девки» [5, с. 56].

Очевидно, наведені приклади засвідчують прагматичний підхід східних

слов'ян до повноти структури сім'ї. Таке ставлення до дітей, яке швидше «випало» із загальногуманістичних принципів народної філософії, пояснюється соціальними умовами, які знайшли відображення в східнослов'янській педагогіці XIX – першої чверті XX ст., зокрема, в поглядах на члена родини як, передусім, на суспільно-корисну особу відповідно до його працездатності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, згідно народної педагогіки східнослов'янських народів XIX – першої чверті XX ст. основна функція сім'ї – це народження і виховання дітей як продовжувачів роду, які мали берегти, примножувати та транслювати родинну звичаєво-обрядову культуру наступним поколінням. Милосердя та благодійність становили важливу частину життя східних слов'ян.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Munroe R. H., Munroe R. Z., Shimmin H. S. Children's Work in four cultures. Determinants and Consequences // *American Anthropologist*. 376 p.
2. Okolnycha T. Eastern stavic toys as a means of upbringing children in ethnographic materials of 19 – first quarters of the 20 centuries // *Paradigm of knowledge. Multidisciplinary Scientific Journal*. № 4 (30). Muscat, 2018. P. 26–36.
3. Okolnycha T. V. Ethnographic studies of folk pedagogy of the eastern stavs (XIX – XX centuries) // *Paradigm of knowledge. Multidisciplin Scientific Journal*. № 5 (25). Muscat, 2017. P. 74–92.
4. Okolnycha T. V. The development of Ukrainian ethnography in the nineteenth century and its importance in the study of the eastern slavs' child world // *Innovative solutions in modern science*. № 7 (16). Dubai, 2017. P. 42–49.
5. Prof V., Kowalewsky M. Mariage among the early slavs. (*Folklore, Quartery Reviw of Myth, Lond., Dec. 1890*). 84 p.
6. Worobec C. D. Temptress or virgin? The precarious sexual position of women in postemancipation Ukrainian peasant societ // *Slavic Review*. 1990. Vol. 49. № 2. P. 227–238.

REFERENCES

1. Munroe, R. H., Munroe, R. Z., Shimmin, H. S. (1984). *Robota ditey u chotyr'okh kul'turakh. Determinanty ta naslidky*. [Children's Work in four cultures. Determinants and Consequences].
2. Okolnycha, T. (2018). *Skhidni ihrovi ihrashky yak zasib vykhovannya ditey v etnografichnykh materialakh 19 – pershykh kvartaliv 20 st.* [Eastern stavic toys as a means of upbringing children in ethnographic materials of 19 – first quarters of the 20 centuries]. Muscat.
3. Okolnycha, T. V. (2017). *Etnografichni doslidzhennya narodnoyi pedahohiky skhidnykh slov'yan (XIX–XX st.)*. [Ethnographic studies of folk

pedagogy of the eastern slavs (XIX – XX centuries)]. Muscat.

4. Okolnycha, T. V. (2017). *Rozvytok ukrayins'koyi etnografii u KHIKH stolitti ta yiyi znachennya u yuvchenni dytyachoho svitu skhidnykh slov'yan*. [The development of Ukrainian ethnography in the nineteenth century and its importance in the study of the eastern slavs' child world]. Dubai.

5. Prof, V., Kowalewsky, M. (1890). *Mariyazh sered rannikh slov'yan*. [Mariage among the early slavs]. London.

6. Worobec, C. D. (1990). *Spokusnytsya chy diva? Nestandardne seksual'ne stanovyshche zhinky v postintsypatsiyi ukrayins'koho selyans'koho suspil'stva* [Temptress or virgin? The precarious sexual position of women in postemancipation Ukrainian peasant society].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна – доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження історико-педагогічних процесів України.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

OKOLNYCHA Tetiana Vladimirovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Management of Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: research of the historical and pedagogical processes of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2019 р.

УДК 378.1+338.434

DOI: 10.36550/2415-7988-2020-1-186-44-49

ПАНЧЕНКО Володимир Анатолійович –

доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4927-0330>

e-mail: op_panchenko@ukr.net

**СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТИ ТА КАДРОВА БЕЗПЕКА
ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Стан ринку освітніх послуг України сьогодні характеризується значною конкуренцією. За таких умов гостро постає питання пошуку нових дієвих інструментів для оцінювання якості освіти.

Необхідність проведення реформування вітчизняної системи вищої освіти України, а також її вдосконалення й підвищення рівня якості надання освітніх послуг є нагальною проблемою, яка значною мірою обумовлена процесами Європейської інтеграції та Болонським процесом. Такі тенденції потребують докорінних соціально-економічних змін, суттєвого переосмислення засад контролю та оцінювання якості освіти.

Ще одним болючим питанням для освітньої галузі є кадрова безпека навчального закладу, оскільки за всі роки незалежності України досі залишається негативна тенденція відтоку науково-педагогічних кадрів. Таке явище передусім пов'язано через: низьку оплату праці вчених; дорогі ресурси і витратні матеріали для проведення досліджень; слабку фінансову

підтримку з боку держави освіти та науково-технічних розробок; труднощі при комерціалізації інновацій; бюрократію при захисті дисертацій, отриманні патентів та грантів, здобутті вчених звань; застарілу матеріально-технічну базу більшості ВНЗ для проведення наукових пошуків і експериментів, відсутність автономії закладів освіти.

Кадрова безпека освітнього закладу є різновидом економічної безпеки, який полягає у забезпеченні стабільного функціонування організації незалежно від людських суб'єктивних або об'єктивних чинників. Основним завданням кадрової безпеки є усунення ризику негативної дії науково-педагогічного, службового і технічного персоналу на загальний стан навчального закладу.

Дослідження питань кадрової безпеки є важливими як на рівні організацій, що дозволить визначити ключові проблеми та визначити перспективи розвитку їх кадрової політики, так і на рівнях галузі чи держави, оскільки вирішення даної проблеми потребує